

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KITOBXONLIK
MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA ERTAKLARNING TUTGAN
O'RNI**

Akbarova Munira Shavkatovna,

QDPI o'qituvchisi

akbarovam1989@mail.ru , akbarovamuniraxon30@gmail.com

Baxromova Maftunaxon Alimardon qizi,

QDPI 1-kurs talabasi

Annotatsiya:

maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik madaniyatini shakllantirish va unda ertaklardan foydalanishning ahamiyati keng yoritilgan, ertak atamasiga berilgan ta'riflarga izoh berilgan.

Kalit so'zlar: kitobxonlik, estetik zavq, ertak, hikoya, janr, yaxshilik, yomonlik, metodika.

Ma'lumki, kitobxonlik insonning ta'lim-tarbiyasi, kamolotida beqiyos o'rin tutadi. Boshlang'ich sinflarda adabiy o'qish darslarida turli janrdagi asarlar ustida ish olib boriladi. Yosh o'quvchi tanishadigan birinchi adabiy asarlar ertaklardir. Bolalar uchun ertaklar olami go'zal va hayajonli. Ularni ertaklarning o'tkir, qiziqarli syujeti, voqealar sodir bo'ladigan g'ayrioddiy muhit, qahramonlar o'ziga jalb qiladi. Rivoyatning o'zi, ohangdor tili, nutqning maxsus bo'g'ini, kompozitsiyasi qiziqish uyg'otadi. Ajablanarlisi yo'qki, buyuk ertak ishqibozi A.S. Pushkin: "Bu ertaklar qanday jozibali! Har biri she'rdir!" deya ta'kidlagan edi.

Ertaklarning kuchli tomoni - g'alabaga, haqiqat g'alabasiga faol, samarali e'tibor qaratish, ularning asosiy yakuni, ayniqsa, bolalarni qiziqtiradi. Ertak madaniyatimiz, xalqimiz an'analarning ma'naviy tajribasini tiklashga xizmat qiladi. "Ertak, – deb yozgan edi V.A.Suxomlinskiy, – bolaning ichki kuchini rivojlantiradi, buning sharofati bilan inson yaxshilik qilmasdan qolmaydi, ya'ni empatiyaga o'rgatadi". Qiyinchilikka duch kelgan qahramonga yordam berish, ertakdagi vaziyatni tushunish istagi - bularning barchasi bolaning aqliy faoliyatini rag'batlantiradi, mavzuga qiziqishni, kuzatishni, fikrlash tasavvurini, saqlash qobiliyatini, his-tuyg'ularini va xayoliy xotirasini, hazil tuyg'usini rivojlantiradi, baholash

terminologiyasini o'zlashtirish qobiliyatini shakllantiradi, g'ayrioddiy ko'rishga o'rgatadi.

Ertaklar matni izchil nutq ko'nikmalarini shakllantirish uchun ajoyib materialdir. Biz "Boshlang'ich sinflarda ertak o'rganish metodikasi" mavzusiga murojaat qildik, chunki bizning davrimizda boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar o'rtasida o'qishga qiziqishning yetishmasligi muammosi eng dolzarbdir. O'ylash vaqti keldi: nega boshlang'ich sinflarda o'qishga o'rgatishning zamonaviy tashkil etilganini hisobga olsak, farzandlarimiz yetarli darajada o'qimaydi, nega ularning o'qishga qiziqishi pasayadi va bu salbiy hodisalarni bartaraf etish uchun nima qilish kerak? O'qishga bo'lgan qiziqishni tiklash uchun qanday usul va usullardan foydalanish mumkin? Bola qalbida izlanuvchanlik, badiiy asarga qiziquvchanlik nuri yonishi, kitobga murojaat qilish ishtiyoqi butun umri davomida hamroh bo'lishi uchun o'qituvchi mehnatini qanday tashkil qilish kerak?

Ma'lumki, ertak – xalq og'zaki ijodining keng tarqalgan va qadimiy janri, epik, prozaik, syujet janridir. ... U qo'shiq kabi aytilmaydi, balki hikoya qilinadi. Undagi hikoyaning mavzusi g'ayrioddiy, hayratlanarli va ko'pincha sirli va g'alati voqealardir. Ertak boshqa prozaik janrlardan ancha rivojlangan estetik tomoni bilan ajralib turadi. Estetik tamoyil ijobiy personajlarni ideallashtirishda, "parilar olami"ning yorqin tasvirida, voqealarning romantik ranglanishida namoyon bo'ladi. Ayrimlarning fikricha, ertaklar epik, asosan sehrli, sarguzasht xarakterdagi badiiy nasriy asarlar, badiiy adabiyotga e'tibor qaratiladi... Ertakning badiiy uslubi tamoyili uning g'oyaviy mazmuni, mavzusi, tili, syujet xarakteri, hikoyat xarakterini belgilaydi, lekin uni haqiqat bilan aloqasidan mahrum qilmaydi.

Boshqalar fikricha, ertakning asosiy xususiyati badiiy adabiyotga munosabat emas, balki shartli-poetik fantastika yordamida hayot haqiqatini ochib berishga munosabat voqelikni yuksaltiruvchi yoki pasaytiradigan narsadir.

"Ertak" tushunchasining xilma-xil talqin va tushuntirishlari barcha turdagi lug'at va ma'lumotnoma-entsiklopediyalarda o'z aksini topgan. Keling, ulardan ba'zilarini ko'rib chiqaylik.

"Rus tilining izohli lug'ati" S.I. Ozhegova "ertak" so'zining ikkita asosiy ma'nosini aniqlaydi: "1. Badiiy shaxs va voqealar haqida, asosan, sehrli, fantastik kuchlar ishtirokidagi hikoya, odatda xalq-poetik asar. 2. Uydirma, yolg'on, yolg'on (so'zlashuv).)."

Etnografik tushuncha va atamalarning ilmiy to'plamida ta'rif eng keng tarqalgan: "Ertaklar – estetik vazifani bajaradigan og'zaki xalq nasrining bir turidir. Bu ularni boshqa og'zaki hikoyalardan ajratib turadi, bunda asosiy vazifasi ma'lumot beruvchi (afsonalar, hikoyalar). va boshqalar). badiiy adabiyotga yo'naltirilganlik) mohiyatan og'zaki hikoyalarni o'yin-kulgi va o'qitish maqsadida aytilgan ertaklar sifatida tasniflash imkonini beradigan yagona belgi bo'lib qoladi ...".

"Ertak – tomoshabinlarga qiziqarli bo'lish maqsadida aytiladigan har qanday og'zaki hikoyadir" – shunday ta'rif adabiy ensiklopediya tomonidan berilgan.

Krugosvet ensiklopediyasida ta'kidlanishicha, "ertak - bu turli xalqlar orasida uchraydigan va o'z navbatida janrlarga bo'lingan folklor nasrining turlaridan biri".

She'riy lug'at A.P. Kvyatkovskiy quyidagi ta'rifni o'z ichiga oladi: "Ertak - hikoya adabiyotining eng qadimiy xalq janri bo'lib, asosan fantastik xarakterga ega bo'lib, uni axloqiy lashtirish yoki ko'ngil ochish maqsadini ko'zlaydi. Ertaklarda xalq xarakteri, uning donoligi va yuksak axloqiy fazilatlari namoyon bo'ladi. ."

Ertak - bu ajoyib san'at asari. Ertak so'zi mustaqil so'z sifatida birinchi marta XVIII asrning birinchi yarmida "Qo'l yozuvi leksikasi"da qayd etilgan. "ertak-fable" ma'nosida, adabiy asarga nisbatan esa birinchi marta A.P. Sumaronova, M.V. Lomonosov asarlarida uchraydi.

Ertakni folklorning boshqa janrlaridan ajratishga urinish bundan 100 yil avval K.S. Aksakov tomonidan ilgari surilgan. U ertak va qo'shiq turli xil, deb hisoblardi: ertak katlama (fantastika), qo'shiq esa haqiqatdir. Aksakov ta'kidlaganidek, ertaklarning eng o'ziga xos xususiyati - bu fantastika, bundan tashqari, ongli. U "bo'sh burma" bir necha asrlar davomida xalq bilan qolishi mumkin degan fikrni tan olmadi. A.N. Afanasyev ertak oddiy burma emas, uni voqelik, xalq hayotining ba'zi ob'ektiv voqeliklari keltirib chiqaradi, deb hisoblardi.

E.V. Pomerantseva ertakning asosiy xususiyatlaridan biri uning kelajakka yo'naltirilganligi, ertak "haqiqatni yengadi" degan fikrni bildirdi.

Ko'pgina ta'riflar hali ham ertakning mohiyatini to'liq ochib bera olmaydi va qo'shimcha tushuntirishni talab qiladi. Buning sababi, ertakni janr sifatida ta'riflash uning ko'p qirraliligi tufayli muammoli. Tadqiqotchilarning har biri kontseptsiyaning u yoki bu tomoniga e'tibor qaratadi.

Eng to'g'ri va to'liq, bizning fikrimizcha, ertakning eng yirik yig'uvchisi va tadqiqotchisi A.I. Nikiforov tomonidan berilgan ta'rifdir: "Ertaklar – o'yin-kulgi maqsadida xalq orasida keng tarqalgan og'zaki hikoyalar bo'lib, ularda kundalik

ma'noda g'ayrioddiy (fantastik, ajoyib yoki kundalik) hodisalar mavjud bo'lib, o'ziga xos kompozitsion va uslubiy qurilishi bilan ajralib turadi". Shunday qilib, ertakga xos bo'lgan uchta asosiy xususiyat mavjud: "tinglovchilar o'yin-kulgiga maqsadga yo'naltirilgan munosabat", "kundalik ma'noda g'ayrioddiy mazmun" va "qurilishning maxsus shakli".

Ertakdagi harakat sarguzasht xarakteriga ega. Syujet o'zining ko'p epizodikligi, to'liqligi, dramatik tarangligi, harakat rivojidadagi ravshanligi va dinamikligi bilan ajralib turadi. Ertak qat'iy shakl, ma'lum daqiqalarning majburiyigi, shuningdek, an'anaviy boshlanishi va tugashi bilan ajralib turadi. Boshlanishi tinglovchilarni voqelikdan ertaklar olamiga olib boradi, oxiri esa ularni yana qaytaradi. U hazil bilan ertak fantastika ekanligini ta'kidlaydi. Ertaklar bolalarni axloqiy tarbiyalash uchun boy materialdir. Bola ertak syujetini o'rganib, qahramon bilan birgalikda barcha bosqichlarni bosib o'tib, mumkin bo'lgan hayotiy vaziyatlar bilan tanishadi, ularni hal qilish, engish uchun zarur ko'nikmalarni shakllantiradi, "tarbiyalaydi";

Ertakning kognitiv tomoni muhim ahamiyatga ega. Ular bugungi kungacha bilimdagil birinchi va zarur qadam bo'lib qolmoqda. Ular orqali bizning zamondoshimizning o'tgan davrlarning ko'p qatlamli madaniyati, boshqa qo'shni va uzoq xalqlar madaniyati bilan universal aloqalari ochiladi; o'quvchilar nutqini rivojlantirish vositasi sifatida ertakdan foydalaniladi. Kichik maktab o'quvchilari ertaklarni ixtiyoriy ravishda aytib berishadi, bunda ajoyib majoziy iboralar va tasviriy vositalar (taqqoslashlar, epitetlar), shuningdek, nutqning o'ziga xos sintaktik tuzilishi, jumlar tuzilishi va ertaklarda qabul qilingan hikoyaning jonliligi saqlanib qoladi.

Demak, ertaklar o'quvchilarni axloqiy, mehnat, vatanparvarlik, estetik tarbiyalashda bitmas-tuganmas manbadir. Ertaklar xalq og'zaki ijodining boshqa asarlari orasida muhim o'rin tutadi va bolalar tomonidan eng sevimli adabiy janrlardan biridir. Bolalar va ertak bir-biridan ajralmas, ular bir-biri uchun yaratilgan, shuning uchun o'z xalqining ertaklari bilan tanishish har bir bolaning ta'lim va tarbiya kursiga kiritilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. AKBAROVA, M. BADIY MATNDA UCHRAYDIGAN G'AYRIODDIY BIRIKMALARNING LINGVOPOETIK XUSUSIYATLARI. Comparative Turkish Dialects and Literatures, 1(2), 25-31.

2. Shavkatovna, A. M., & Nurjahon, M. (2023). BADIY MATNDA UCHRAYDIGAN GAYRIODATIY BIRIKMALARNING MORFOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Ustozlar uchun*, 15(1), 266-270.

3. Shavkatovna, A. M. (2023). G'AYRIODATIY BIRIKMALARNING BADIY MATNDA LINGVOPOETIK AKTUALLASHUVI. *Journal of Integrated Education and Research*, 2(3), 129-132.

4. Shavkatovna, A. M. (2023). Morphological Characteristics of Unusual Compounds Found in Literary Text. *World of Science: Journal on Modern Research Methodologies*, 2(3), 83-88.

